

TILSHUNOSLIKDA “KONSEPT” VA “OILA KONSEPTI” TUSHUNCHALARINING IFODALASH VOSITALARI

Barno Muxtorova

Farg'ona davlat universiteti

Ingliz tili kafedrası o'qituvchisi

Turg'unova Farida Alisher qizi

Farg'ona davlat universiteti magistranti

Faridaturgunova737@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilshunoslikda keng qo'llanuvchi konsept va oila konsepti tushunchalari hamda uning ifodalash vositalari hamda uning dolzarbliги keng yoritilgan bo'lib, uni anglash muhim kategoriyalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot ishida konsept va oila konsepti mavzulariga uning ifodalovchi vositalar orqali e'tibor berilgan. Konsept hamda oila konsepti atamaları lingvomadaniyat uchun ham umumiy hamda tushunchani anglatadi.

Kalit so'zlar: oila konsepti, vosita, tilshunoslik, lingvomadaniyat, konsept, mantiqiy kategoriya, grammatika, lingvokulturologiya, tushuncha.

MEANS OF EXPRESSION OF THE CONCEPTS OF “CONCEPT” AND “FAMILY CONCEPT « IN LINGUISTICS

Barno Mukhtorova

Fergana State University

Teacher of the Department of English

Turgunova Farida Alisher kizi

Master of Fergana State University

Faridaturgunova737@gmail.com

Annotation. This article covers a wide range of concepts and concepts of the family, which are widely used in linguistics, as well as its means of expression and its relevance, and is one of the most important categories of understanding. In this research work, the themes of concept and family concept are emphasized through its expressive means. The terms concept and family concept are both common to linguomadaniyat and refer to the concept.

Keywords: family concept, medium, linguistics, linguistics, concept, logical category, grammar, linguoculturology, concept.

Barcha tillarda bo'lgani kabi dunyo tilshunosligida muayyan konseptlar bilan assotsiativ bog'langan til birliklarini aniqlash, ularning konsept bilan assotsiativ aloqa kuchini hamda assotsiativ maydonni hosil qilishi masalasini tadqiq etish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, til egalari ongida konseptual bilimlar asosida hosil

bo'ladigan konseptlar tilda verballashar ekan, bu jarayonda mazkur konseptni assotsiativ tarzda yodga soluvchi lingvistik va ekstralingvistik birliklar ham namoyon bo'ladi. Ushbu kognitiv jarayonda til egalari xotirasida tiklangan konsept bilan aloqador assotsiativ birliklarni alohida olingan konseptlar misolida tadqiq etish nafaqat kognitiv tilshunoslik, balki assotsiativ tilshunoslik uchun ham qimmatli nazariy bilimlar bera oladi.

Oila konseptining kognitiv tilshunoslik yoki kognitiv metafora nazariyasi vosita bo'lib xizmat qiladi. Tilshunoslik dunyosi tushunchalariga nisbatan tilshunoslikni tizimlashtirishdi va shakllantiradi. Har qanday so'zning tushunchasi uning semantik va assotsiativ maydonidir. So'zlar ma'lumotni semantik va assotsiativ tarzda ifodalaydi maydonlar va ular kognitiv va pragmatikaning alohida elementlari sifatida qaraladi ma'nolari. «Kognitiv fan asosan inson bilimlari bilan bog'liq. Ko'rilgan harakatlardan tashqari, u ularning aqliy tasavvurlarini, ichki dunyosini ham o'rganadi kognitiv til modelining ramzi bo'lib xizmat qiladigan tasvirlar, naqshlar, belgilar, strategiyalar-bularning barchasi inson harakatlarining poydevorida yotadi. Shunday qilib insonning kognitiv dunyosi harakatlar va harakatlar orqali tahlil qilinadi. Butun inson faoliyati va fikrlarining o'zi til orqali shakllanadi. Bu motivlar va e'tiqodlarni shakllantiradigan va ularning mumkin bo'lgan natijalarini bashorat qiladi. Kognitiv tilshunoslik kognitiv tuzilmalarni, lingvistik va lingvistik bo'lmagan bilimlar tizimini va yig'ish kabi harakatlarning realizatsiyasini o'rganadi, lingvistik va lingvistik bo'lmagan bilimlarni davom ettirish va qo'llashdir. Lingvistik tipologiya, etnolingvistika, neyrolingvistika, psixolingvistika va Madaniyatshunoslik kognitiv tilshunoslikning shakllanishiga ta'sir ko'rsatdi. Muddat «kognitiv tilshunoslik» dastlab neyrolingvistikani bildirgan.

Oila konseptining asosiy ob'ekti kognitiv fan-bu til. Boshqalarning tabiatini tushunish mumkin emas tilsiz kognitiv hodisalar. Til bundan tahlil qilinganida nuqtai nazar, yangi lingvistik paradigma shakllandi. Ichidagi kognitiv filial zamonaviy tilshunoslikning uchta maqsadi bor, ya'ni. biz fikrlash tabiatini o'rganamiz jarayon, uni o'zlashtirish va qo'llash. Fransuz tilshunoslarining ta'kidlashicha, dunyo va atrof-muhitni tushunish orqali amalga oshiriladi sezgir retseptorlari, shuningdek ularni tushuntirish. Shunday qilib, til ob'ektiv emas, balki ularning hissiy tasavvurlari tasvirlarini aks ettiradi haqiqat, atrof-muhit, narsalar yoki hodisalar.

Kognitiv tilshunoslikning asosiy maqsadi kognitiv qobiliyatlarni o'rganishdir muayyan usul va vositalardan foydalanadigan odamning. Turli tillarni tahlil qilish tilshunoslarga umumiy xususiyatlarni topishga va keyin umumiy qoidalarni shakllantirishga imkon beradi. Tilshunoslik lingvistik hodisalarni muntazam ravishda o'rganadi, bir yoki bir nechta tillardagi jihatlar o'rtasida analogiya chizadi. Kognitiv tilshunoslik tadqiqotlari lingvistik hodisalar orqali kontseptual tizim. Tafakkur paytida kognitivizm, V.A.Maslova yozgan: «kognitiv fan inson idroklari va kuzatilayotgan harakatlarga katta e'tibor beradi, ularning aqliy tasavvurlar (ularning ichki tasvirlari, naqshlari), ramzlari va strategiyalaribu to'plangan bilimlarga asoslangan yuqorida aytib o'tilgan harakatlarni keltirib chiqaradi, ya'ni, insonning kognitiv dunyosi xulq-atvor orqali o'rganilmoqda va til bilan chambarchas bog'liq bo'lgan shaxsning faoliyatidir. Bu holda, til har qanday inson faoliyatining og'zaki va kognitiv asosini yaratadi, uning motivlari va motivlari va e'tiqodlarini shakllantiradi va ularning mumkin bo'lgan natijalarini bashorat qiladi» Kognitiv fanning asosiy tadqiqot

ob'ekti inson bilimidir. Bundan tashqari nazorat va nazorat, bilimlarni tahlil qilishning ko'proq usullari mavjud, jumladan ularning aqliy tasavvurlarining ta'rifi(ichki kognitiv jarayon), belgilar, bilim tizimi va inson strategiyalari. Shunday qilib, kognitiv dunyosi shaxs tajriba va aqliy faoliyat orqali aniqlanadi. Til sifatida xizmat qiladi odamlarga ushbu faoliyat haqida ma'lumot beradigan asosiy belgi. Til shuningdek, inson ongida sodir bo'ladigan axborot jarayonining natijasi. A. Baytursunov bilish va til o'rtasidagi bog'liqlikni eslatib o'tdi XX asrning boshlarida. Keyinchalik tilshunoslar ijtimoiy, tilning psixologik va kognitiv funktsiyasi.

Qozoq olimi A.Baytursunov til va til o'rtasidagi bog'liqlikka alohida e'tibor beradi. K. Jubanov tilning kognitiv funktsiyasi haqida ham yozgan va uning inson ongi bilan aloqasi. Har qanday so'zning barcha so'zlari tilni tushunish kerak, bu tilning uslubiga bog'liqligini isbotlaydi fikrlar, aql va bilish. K. Jubanovning asosiy g'oyalari quyidagilardan iborat: fiziologik va psixologik jihatdan tilni tahlil qilish shaxsning xususiyatlari, tilni vosita sifatida baholash muloqot va inson faoliyatining natijasi, bu haqda ko'proq ma'lumot olish usulidir. Kognitiv fan doirasida eski tushunchalar davom etmoqda va yangi nurda ko'rib chiqildi. Masalan, realiya tabiati (buyumlar ,hodisalar, voqealar) ongda turli xil dunyo tasvirlarini keltirib chiqaradi. Ulardan ba'zilar berilgan tasvirlar orqali boshqalar oddiy tushunchalar bilan ifodalanadi, boshqalari esa ramzlar shaklida etkazilgan.

Oila jamiyatning yaxlit va funktsional birligi sifatida ancha vaqt davomida tadqiqotchilarning e'tiborini va tasavvurini o'ziga tortdi. Oilaning o'zi o'rganish masalasi bo'lsa-da, tadqiqot uchun uning shaxsning rivojlanishi, xulq-atvori va farovonligiga ta'sir qiluvchi va ta'sir qiluvchi omil sifatidagi roli bir xil darajada muhimdir. Oila sotsiologiya, psixologiya, iqtisod, antropologiya, ijtimoiy psixiatriya va ijtimoiy ish kabi ko'plab ijtimoiy fanlarning asosiy o'rganish birligidir. Shuningdek, bu tibbiyot fanlarida, ayniqsa epidemiologiya va kasalliklarning tabiiy tarixini tushunishda o'rganish birligidir. Shuningdek, u oilaviy tibbiyotning asosiy birligini tashkil qiladi. Oilani ro'yxatga olish ta'riflari har bir mamlakatda, shuningdek, aholini ro'yxatga olishdan mamlakat ichidagi aholini ro'yxatga olishga farq qilgan.

Oila konseptining ustuvor yo'nalishlarining o'zgarishi uning maqsadlarining o'zgarishi bilan bog'liq bo'ladi. Bugungi kunda oilaviy siyosatning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- asosiy funktsiyalarni oila tomonidan amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlash,
- oilalarning hayot sifatini yaxshilash. Asosiy vazifalar saqlash va aholi salomatligini mustahkamlash, faol hayot davomiyligini oshirish sog'lom turmush tarzini olib borish uchun sharoit yaratish va motivatsiyani shakllantirish;
- bola tug'ilishi va undan keyingi tug'ilish orqali tug'ilish darajasini oshirish;
- oila institutini mustahkamlash, ma'naviy-axloqiy tiklanish va asrab-avaylash oilaviy munosabatlar an'analari; muhojirlarni jalb qilish. O'zgarish bilan birga oilaviy siyosatni shakllantirishning uzoq jarayoni maqsad va vazifalar, uning tarkibiy elementlarini shakllantirish dinamika bilan tavsiflanadi oila siyosatining asosiy tarkibiy qismlari, dasturlarni o'zgartirish va qo'llab - quvvatlash choralari, oilaviy siyosatni amalga oshirish jarayonida ishtirokchilar ro'yxatini kengaytirish.

Oila siyosatining asosiy tarkibiy qismlarining dinamikasi, shu jumladan, va dominant element postsovet davrida Qonunchilik va me'yoriy asos murakkab bilan bog'liq edi mamlakatimiz o'zini topgan tashqi siyosiy vaziyat. Oilani rivojlantirishning tugallanmagan jarayoni siyosatlar oilaning asosiy tarkibiy qismlari, jarayonlari holatiga ta'sir qiladi hozirgi bosqichda oila bilan sodir bo'layotgan voqealar. Bunday sharoitda oila institutining rivojlanishi oilaning murakkablashishi bilan birga keladi tuzilmalar (bolali / bolalarsiz va boshqa qarindoshlarsiz turmush qurgan juftliklar), kichik bolalar, to'liq bo'lmagan oilalarning o'sishi, avlodlarning uzoqlashishi, gender faollashishi harakatlari, turmush darajasi past va turmush darajasi past bo'lgan oilalar ulushini oshirish ro'yxatdan o'tmagan nikoh, ko'pxotinli oilalar va boshqalar.

Ushbu jarayonlar, umuman olganda, oila rivojlanishidagi qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi bir tomondan, oilaning atipik shakllarini tarqatish orqali uning hajmini kamaytirishda, nol va nollarga olib keladigan ro'yxatdan o'tmagan kasaba uyushmalariga asoslangan oilalar boshqa tomondan, aholining ko'payishining minimal ko'rsatkichlari an'anaviy oilalarda tug'ilish darajasini oshirish orqali oshirish iqtisodiy rag'batlantirish vositalaridan foydalangan holda asoslar; ichki kollektivizm tamoyillari asosida oilaning integratsiya jarayonlariga intilishi, boshqa tomondan hamjamiyatining individualistik asoslarni rivojlantirishga intilishi shaxsiy manfaatlarning oila manfaatlardan, xususiy manfaatlarning umumiy manfaatlardan ustunligi. Qarama-qarshiliklar qarama-qarshiliklarning tarkibiy qismlarining simbiozini keltirib chiqaradi barqarorlik chegarasi past bo'lgan oilaning yangi sifatli asoslar mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy tizimlari.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, oila konseptining kognitiv tilshunoslik yoki kognitiv metafora nazariyasi vosita bo'lib xizmat qiladi. «Oila» atamasining ma'nosi, shuningdek, uning ijtimoiy, biologik, madaniy yoki statistik ma'noda talqin qilinishiga bog'liq. Masalan, ularning sog'lig'ini o'rganish uchun oila birligini va bo'linmani tashkil etuvchi a'zolari aniqlash muhimdir. «Oila» ta'riflarining ko'pligi va hozirgi zamonning o'zgaruvchan haqiqatlari tufayli oilani sog'liqni saqlash omili va qiziqishning boshqa o'zgaruvchilari sifatida o'rganish uchun oilani va umumiy turlarni qayta aniqlashga ehtiyoj seziladi. Shuning uchun «oila» ning quyidagi ta'rifi taklif qilingan: Tilshunoslik dunyosi tushunchalariga nisbatan tilshunoslikni tizimlashtirishdi va shakllantiradi. Har qanday so'zning tushunchasi uning semantik va assotsiativ maydonidir. So'zlar ma'lumotni semantik va assotsiativ tarzda ifodalaydi maydonlar va ular kognitiv va pragmatikaning alohida elementlari sifatida qaraladi ma'nolari. «Kognitiv fan asosan inson bilimlari bilan bog'liq.

«Kontsepsiya» va «tushuncha» turli fanlarning atamaları. «Kontsepsiya» atamasi mantiqda va falsafada ishlatiladi va kontsepsiya matematik mantiq, Madaniyatshunoslik atamasi sifatida ishlaydi. Va kontsepsiya zamonaviy kognitiv tilshunoslikning asosiy hodisalaridan biridir. Hozirgi vaqtda «kontsepsiya» atamasi ko'plab gumanitar fanlarda keng qo'llaniladi. Lingvistik adabiyotlarni tahlil qilish tilshunoslarning «tushuncha» va «kontsepsiya» atamalarini tushunishga bo'lgan noaniq munosabatidan dalolat beradi. Kontsepsiya, «tushuncha» va «ma'no» atamaları ko'pincha ekvivalent sifatida qaraladi. «Tushuncha» so'zi lotincha «conceptus»ni o'z ichiga oladi. Olimlarning qarashlari «kontsepsiya» atamasining ta'rifida farq qiladi, shuning uchun tilshunoslikda ko'plab

ta'riflar mavjud. Kognitiv psixologiya kontseptsiyani kontseptsiyadan ajratib ko'rsatdi, shuning uchun hozirgi vaqtda ushbu atamalar juda aniq ajratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Usmonova, D. (2022). PRINCIPLES OF DIVISION OF WORD CATAGORIES IN UZBEK LANGUAGE. *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*, 1(2), 60-65.
2. Усмонова Д. С. Роль и особенность соматических фразеологизмов различных языков //Мировая наука. – 2019. – №. 9. – С. 250-252.
3. Satvoldievna, U. D. (2021). Axiological Characteristics Of English, Uzbek And Russian Phraseological Units. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(06), 40-45.
4. Satvoldievna, U. D. (2020). A typological analysis of body parts names in English as part of somatic phraseology. *Проблемы современной науки и образования*, (2 (147)), 32-34.
5. Turgunov, M. «Issues of innovative approach and financing of innovative projects in rapid economic development.» *Экономика и социум* 7 (2021): 151-159.
6. Turgunov, M., & Karimov, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT OF THE INNOVATION STRATEGY OF ENTERPRISES. *American Journal Of Social Sciences And Humanity Research*, 3(02), 116-120.
7. TURGUNOV, M. M. U. (2022). The state of the food industry in Uzbekistan and some aspects of its management. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука,(9), 156-162.
8. Тургунов, М. М. (2021). Совершенствование механизмов управления предприятиями пищевой промышленности. In *НАУКА СЕГОДНЯ: ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ* (pp. 25-26).
9. Turgunov, M. (2021). STATE AND PROSPECTS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN IN INTERNATIONAL RATINGS OF INNOVATION DEVELOPMENT. *Theoretical & Applied Science*, (7), 37-42.
10. Turgunov, M. (2019). Mechanisms of effective management of corporations in the republic of Uzbekistan. In *Теория и практика корпоративного менеджмента* (pp. 123-124).
11. Muhridin, T. U. (2021). Oziq-ovqat sanoati korxonalari faoliyatini boshqarishning o'ziga xos ayrim xususiyatlari. *Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali*, 1(2), 65-75.
12. Озиқ-овқат саноати корхоналари фаолиятини бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари. ММ Тургунов. *Бизнес-Эксперт* 1 (04.2022), 66-678
13. OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA BOSHQARUVNING AYRIM MASALALARI. ММ Тургунов. *KIMYO, OZIQ-OVQAT HAMDA KIMYOVIY TEXNOLOGIYA MAHSULOTLARINI QAYTA ISHLASHDAGI DOLZARB MUAMMOLARNI YECHISHDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI*
14. FARG'ONA VILOYATI TASHQI IQTISODIY FAOLIYATI HOLATI: MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR. ММ Тургунов. *Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi* 1 (2021-11), 190-194
15. ОЗИҚ - ОВҚАТ САНОАТИ КОРХОНАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШ ВА РИВОЖЛАНИШ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. ММ Тургунов. *ХОРАЗМ МАЪМУН АКАДЕМИЯСИ АХБОРОТНОМАСИ* 1 (2021-11), 205-209
16. FARG'ONA VILOYATI TASHQI IQTISODIY FAOLIYATI HOLATI: MUAMMO VA TAKLIFLAR. ММ Тургунов. *И Л М И Й – Т Е Х Н И К А ЖУРНАЛИ* 24 (2021-12), 188-191
17. Isroiljon o'g'li, K. S. (2022). PROBLEMS OF THE PROCESS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE INDUSTRY OF UZBEKISTAN. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(6), 1748-1752.

18. Kodirov, S. I. U. (2022). RAQAMLASHTIRISH JARAYONINING O'ZBEKISTONDAGI HOLATI VA UNDA XALQARO REYTINGLAR AHAMIYATI. Nazariy va amaliy tadqiqotlar xalqaro jurnali, 2(11), 142-149.
19. Kodirov, S. (2020). Some issues of digitalization in the industrial sector of the economy. ISJ Theoretical & Applied Science, 12(92), 377-384.
20. Kodirov, S. (2021). Issues of business cooperation in the national economy of Uzbekistan. Экономика и социум, (7 (86)), 79-88.
21. Alisherovna, M. B. (2020). Comparative analysis of the English and Russian proverbs and sayings representating the concept» money». Проблемы современной науки и образования, (4-2 (149)), 43-45.
22. Mukhtorova, B. (2023). THE LINGUISTIC AND CONCEPTUAL PICTURE OF THE WORLD. Science and innovation, 2(B1), 461-466.
23. Абдуразакова, Ш., & Мухторова, Б. (2023). ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕКСТА. Scientific progress, 4(1), 369-373.
24. Мухторова, Б. А. (2022, September). МОДАЛЛИК КАТЕГОРИЯСИНИНГ ЛИСОНИЙ ҲАМДА МАНИФИЙ ТАДҚИҚИ. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE» THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS» (Vol. 1, No. 1, pp. 55-61).
25. Mukhtorova, B., & Kayumova, M. (2023). SOME EFFECTIVE WAYS OF READING NEWSPAPER ARTICLES. THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD, 2(4), 65-68.
26. Mukhtorova, B., & Akhmadjonova, M. (2023). THE EFFECTIVE WAYS OF IMPROVING STUDENTS' SPEAKING SKILLS. THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD, 2(4), 61-64.
27. Mukhtorova, B. A., Mayusupova, M. R., & Abdurakhimova, Z. B. (2023). ACTUAL PROBLEMS OF TRANSLATING PROPER NOUNS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. THE ROLE OF SCIENCE AND INNOVATION IN THE MODERN WORLD, 2(4), 40-52.
28. Мухторова, Б. А. (2023). ТУРЛИ ТИЗИМЛИ ТИЛЛАРДА “БОЙЛИК” КОНЦЕПТИНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ. GOLDEN BRAIN, 1(5), 99-103.
29. qizi Usmonova, U. H., & Mukhtorova, B. (2023). PAREMIOLOGICAL UNITS OF LANGUAGE. GOLDEN BRAIN, 1(1), 241-244.